

Vass Vilmos

A különbségek világa, avagy van új a NAT alatt?

Előadásom mottójaként Báthory Zoltán alábbi gondolatait ajánlom szíves figyelmükbe:

„Az egyéni különbségekhez illeszkedő, differenciált tanulásszervezés leghatékonyabb eszközeként a tanítási tartalom (tantárgyak, programok) és a tanítási idő (óraterv) rugalmas kezelését tartjuk.[...] Nálunk [...] mind a tartalmat, mind az időt – mondhatnánk – hagyományosan kívülről, hatóságilag állapították meg, és nagyon kevés tapasztalat gyűlt össze arról, miként lehetne a tartalom kiválasztását és elrendezését, a megfelelő tanítási időnek a tartalomhoz rendelését részben központi (szakértői) és részben helyi (pedagógusi) feladatnak tekinteni.”¹

1992-ben éppen 10. éve tanítottam, amikor kezembe került Báthory Zoltán (azóta további két kiadást megért) nagyhatású könyve *Tanulók, iskolák – különbségek* címmel. A pedagógiai szigorlatok kötelező olvasmányai után valóságos felüdülést jelentett Báthory kitűnő munkája, őszintén bevallva aláhúztam a legfontosabb gondolatokat, kiírtam számos figyelemre méltó összefüggést, az egyes fejezetek előtti idézeteket külön-külön is nagyon megkedveltem. Egyszerűbben fogalmazva „rongyosra olvastam a könyvet”. A mai napig intenzíven él bennem a III. fejezet (A tanulásszervezés differenciális, tanításelméleti összefüggései) egyik gondolata, amit maga a szerző is kiemelésre méltónak tartott: „A pedagógia a különbségek világa.”²

A következő évtizedben megadatott, hogy néhány tantervi bizottságban együtt dolgozhattam Báthory Zoltánnal. Nem titok, hogy a hivatalos üléseken túl rengeteget beszélgettünk pedagógiai, jórészt tantervi kérdésekről. Báthory korábban idézett könyvében arra a kérdésre, hogy *Mi a tanterv?* nemes egyszerűséggel így válaszolt: „A tanterv egyrészt pedagógiai, másrészt oktatásirányítási, oktatáspolitikai dokumentum.”³ Kézenfekvőnek mutatkozik az asszociáció, a tanterv fenti definícióját alapul véve előadásom kulcskérdései az alábbiakban fogalmazhatók meg:

- Mit jelent tantervelméleti szempontból Báthory idézett gondolata: „a pedagógia a különbségek világa”?
- Milyen válaszokat adott erre a kérdésre Báthory Zoltán?
- Hogyan érdemes végiggondolni Báthory tantervi munkásságának legfontosabb üzeneteit?

1 Báthory Zoltán: *Tanulók, iskolák, különbségek*. Egy differenciális tanításelmélet vázlata. OKKER Oktatási Kiadó, Budapest, 2000. 112. old.

2 I. m.: 72. old.

3 I. m.: 156. old.

Úgy gondolom, hogy a tisztelt jelenlévőknek nem mondom azzal újat, hogy Báthory Zoltán tantervi munkásságában a központi szerepet a nemzeti alaptanterv koncepciója, elkészítése, felülvizsgálata és implementációs stratégiájának a kidolgozása játszotta. Báthory 2007 februárjában a NAT-2007 Implementációs Bizottságának az egyik ülésén nevezte a Nemzeti alaptanterv megalkotásának, bevezetésének és felülvizsgálatának majd két évtizedes folyamatát „NAT-evolúciónak”. Első megközelítésben kézenfekvőnek tűnik és komoly tudományos eredménnyel kecsegtet a NAT-1995, -2003, 2007 komparatiztikai elemzése, különös tekintettel a három Nemzeti alaptanterv műveltségképére, tudáskonceptiójára, tanulásfelfogására, pedagógiai szemléletére és tantervi-tartalmi megközelítésére vonatkozóan. „A NAT-evolúciót” azonban egyrészt egy hosszabb tantervfejlődési szakasznak is tekinthetjük (1971-től napjainkig), másrészt érdemes a Nemzeti alaptanterveket rendszer szinten, globálisan, mindenekelőtt az iskolaszervezet (a kezdőszakasz meghosszabbítása) és a középfokú oktatás expanziója összefüggéseiben is megvizsgálni.

Báthory 2001-ben megjelent *Maratoni reform* című könyvében ez utóbbit, a „NAT-evolúció” szisztematikusabb megközelítését választotta. Előadásomban különös tekintettel a tantervfejlődés-történeti aspektusokra vonatkozóan – teljesség igénye nélkül – a „NAT-evolúció” nemzetközi folyamatait, a decentralizált, kétpólusú tartalmi-tantervi szabályozás jellemzőit és a pedagógiai innovációt támogató flexibilitást helyezem az előtérbe.

Báthory tanterveméleti munkásságát (a pedagógiai mérésről és értékelésről kapcsolatos tudományos tevékenységéhez hasonlóan) erőteljesen meghatározták a nemzetközi folyamatok. Nem meglepő, hogy a „NAT-evolúció” 1971-ben Svédországban, a Grannai tantervi szemináriumon kezdődött, amelyet egyrészt az IEA szellemi vezetői (Torsten Husén és Postlethwaite), másrészt a Chicagói Egyetem neves professzorai (Ralph Tyler és Benjamin Bloom) szerveztek. Hat magyar oktatáskutató (Ballér Endre, Báthory Zoltán, Horváth József, Kozma Tamás, Szabenyi Péter, Varga Lajos) jutott el Grannába, és ismerkedett meg a nemzetközi tanterveméleti folyamatokkal. Abban a korban kétségkívül ez is jelentős tényező, ám az, hogy haza is jöttek, majd mint később látni fogjuk, hatékonyan alkalmazták a hazai viszonyok közepe, amit nemzetközi szinten tanultak, az igen figyelemre méltó.⁴

Komolyra fordítva a szót, Báthory Zoltán kutatótársaival együtt Grannában ismerkedett meg a curriculum-elmélettel és a követelménytaxonómiákkal. Ezzel kapcsolatban érdemes Báthory gondolatait idézni: „Curriculumon, a pozitivisták hagyományoknak megfelelően, egy olyan pedagógiai irányító és szabályozó dokumentumot értettek, amely az átfogó nevelési és oktatási célok mellett azok operacionalizált változatait (tanulási követelmények), a tanítás-tanulás folyamattervét, a megvalósítás eszközeit (taneszközök, tankönyvek, segéd-eszközök) tartalmazza és útmutatással szolgál a tanítás-tanulás során elért teljesítmények ellenőrzéséhez és értékeléséhez is.”⁵

4 Lásd erről más összefüggésben a konferencia-összeállítás első szövegét! Kádárné Fülöp Judit: *Csillagórák – Az IEA és a PISA Magyarországra jön.*

5 Báthory Zoltán: *Maratoni reform. A magyar közoktatás reformjának története, 1972–2000.* Önkönet Kiadó, Budapest, 2001. 20. o.

Jól érzékelhető a fenti meghatározásban a curriculum-elmélet normativitása és merevsége. Nem véletlen, hogy a pedagógiai innováció támogató flexibilitás felől megközelítve „a NAT-rendszerhez tartozó iskolai pedagógiai programokban is fontosabb szempontnak bizonyult az alkalmazkodóképesség és a differenciálás, mint a tartalmi szerkezet tökélye.”⁶ Nota bene, a tantervi alkalmazkodóképesség, differenciálás és flexibilitás hangsúlyozása Jerome Bruner és John Goodlad műveinek alapos, elmélyült tanulmányozásából eredeztethető.

Ugyanakkor hazánkban a curriculum-elmélet hozzáadott értéke jól nyomon követhető az 1972-es Párthatározatban, az 1978-as Nevelés és oktatás tervében és a MTA Elnökségi Közoktatási Bizottságának *Fehér Könyvében*. Figyelemreméltó azonban, hogy a curriculum-elmélet implementációjáról Báthory *Maratoni reform* című könyvében igen kritikusan ír „A curriculumelmélet fényes üstökösként húzott el felettünk, de a 78'-as tantervre viszonylag kevés hatást gyakorolt.”⁷ Ne feledjük, hogy ez a tanterv volt az első, amelyik differenciálta a tananyagot (törzsanyag, kiegészítő anyag) és a követelményeket (optimum, minimum). Az 1978-as tanterv adott elsőként választ a „pedagógia a különbségek világa” gondolat mögött felmerülő tantervelméleti kérdésekre. A második választ a *Fehér Könyvben* találhatjuk meg, amelyben a kettős műveltség veszélyének elhárítására és a múlt század óta egyre fokozódó tantárgyi felaprózottság feloldására hét egymással szorosan összetartozó művelődési tömb kialakítását javasolták. A történeti hűség kedvéért említem meg, hogy a hét tömböt később Szabolcsi Miklós hét dombra keresztelte át. Ennél azonban a „Nat-evolúció” szempontjából sokkal fontosabb, hogy Báthory így vélekedett: „Ez az első alkalom, hogy egy félhivatalos dokumentum az iskolai műveltséget nem tantárgyakban, hanem műveltségi területekben foglalta össze.”⁸

Báthory elkötelezett híve volt a tantárgyi integrációnak, az interdiszciplináris pedagógiának. Nem véletlen, hogy a NAT műveltségi területei 1995 óta nem változtak, a 2003. és 2007. évi felülvizsgálatok a műveltségi területi szerkezetet nem változtatták meg, ám a tantárgyi integrációt a közös követelmények, majd a kiemelt fejlesztési feladatok és a kulcskompetenciák beépítése révén tovább erősítették. Báthory Zoltán azonban az interdiszciplináris pedagógiai szemlélet mellett még jobban bízott az iskolai autonómiában, a helyi tantervek erejében, a pedagógiai professzionalizmusban. Számos írásában és előadásában hitet tett a decentralizált (az iskolai autonómiát és a helyi döntéseket előtérbe helyező), kétpólusú (NAT- és helyi tantervek) tartalmi-tantervi szabályozó rendszerében. A „NAT-evolúciót” tekintve és Báthory pedagógiai ars poeticáját ismerve ebben semmi meglepő nincsen, hiszen az 1970-es éveket a „tantervi eufória” kifejezéssel jellemezte, az 1980-as éveket pedig véleménye szerint három nagy eszme hatotta át: az autonómia, a decentralizáció és az alternativitás. Ahogy azt találóan írja: „A nyolcvanas évek elején már roppant

6 I. m.: 21. old.

7 I. m.: 21. old.

8 Báthory Zoltán: *Maratoni reform. A magyar közoktatás reformjának története, 1972–2000*. Önkonet Kiadó, Budapest, 2001. 24. old.

nagy a reformnyüzsgés.”⁹ Autonómia, decentralizáció, alternativitás. Valójában Báthory Zoltán pedagógiai hitvallásáról van szó, aminek gyökere John Dewey *A gyermek és a tanterv* című munkájában található meg. A fent említett folyamatok eredményeképpen nem meglepő hogy a „NAT [...] már a nyolcvanas évek elején – szinte teljes fogalmi gazdagságában – ott kísért a fejekben”.¹⁰ Ugyanakkor a „NAT-sztori”, ahogy Báthory szellemesen nevezte, igazán a 90-es években teljesedett ki. Magát a „NAT-sztori” periódusait szemléletesen nevezte el: „embrionális szakasz, viharos ifjúkor, rövid férfikor, korai nyugdíj.”¹¹ Ne feledjük azt sem, hogy Báthory *Maratoni reform* című könyvében a „NAT-sztorit” 1999-cel zárja. Ezt követően bár több felülvizsgálat is történt, Báthory periódus-elnevezései a következő évtized folyamataira is jól alkalmazhatók.

„A pedagógia a különbségek világa.” Jó ezt többször is kimondani. Minél többször idézi az ember, annál izgalmasabb és elgondolkodtatóbb. Mi lehet a harmadik válasz?

Idézzük fel Báthory Zoltán gondolatait 2001 januárjából. A *Maratoni reform* című könyv bevezetőjében így írt: „Szeretném nyomatékosan jelezni, nem hiszem, hogy a közoktatás reformjának eme feldolgozásával ez a munka befejezettnek tekinthető. Sőt azt remélem, hogy további elemzésekkel és főleg eredeti szempontokkal fogják mások folytatni eme, a hazai pedagógia fejlődése szempontjából oly fontos időszak kutatását, üzeneteinek feltárását.”¹²

Melyek Báthory Zoltán legfontosabb üzenetei?

Mindenekelőtt a pedagógiai innováció gazdasági, társadalmi magas hozzáadott értékébe vetett erős hit. Korát messze megelőzve nem egyszerűen a differenciális tanításelmélet vázlatát (micsoda szerénység!) dolgozta ki, hanem megteremtette az alapját egy tanulás- és tanulóközpontú tantervi paradigmának, mind pedagógiai, mind oktatáspolitikai szempontból. *Ars poeticájának* lényege valóban a „pedagógia a különbségek világa” gondolat volt. Több évtizedes tudományos és közéleti munkásságát ennek szentelte. Ahogy példaképe, tanítómestere Kiss Árpád fogalmazott: „A kereső és minden nemzedékkel újabb élmények és tapasztalatok hatása alá kerülő emberiség és emberi tudomány mindig újból érték, mindig más értelmet olvas ki a múltból, mindig tökéletesebb célokat tűz ki maga elé, vél megvalósíthatónak a nevelésben.”¹³

Báthory Zoltán ennek szellemében cselekedett, és maradandót alkotott.

9 I. m.: 39. old.

10 I. m.: 46. old.

11 I. m.: 133. old.

12 Báthory Zoltán: *Maratoni reform. A magyar közoktatás reformjának története, 1972–2000*. Önkönet Kiadó, Budapest, 2001. 8. old.

13 Báthory Zoltán: *Tanulók, iskolák, különbségek. Egy differenciális tanításelmélet vázlat*. OKKER Oktatási Kiadó, Budapest, 2000. 9. old.